

Wael Hallaq'ın *İmkânsız Devlet'i* Üzerine

On Wael Hallaq's *Impossible State*

Kudret BÜLBÜL

Ankara Medipol Üniversitesi, Ankara, TÜRKİYE

ORCID: 0000-0003-3370-7988, kudret.bulbul@ankaramedipol.edu.tr

Geliş Tarihi: 03/03/2022 – **Kabul Tarihi:** 03/06/2022

DOI: 10.55205/jocsosa.12202263

ATIF: Bülbül, K., (2022). Wael Hallaq'ın İmkansız Devleti Üzerine. Cihannüma Sosyal Bilimler Akademi Dergisi, 1 (2), 95-99.

Wael Hallaq'ın *İmkânsız Devlet* çalışması, Türkiye de akademik çevrelerde geniş bir yankı uyandırdı. Eserin Türkçe çevirisindeki “Modern Çağda İslam Devleti Niçin Mümkün Değildir” alt başlığı, eserin orijinal alt başlığı ile uyumlu olmasa da kitabın içeriği ile uyumludur. Çünkü Hallaq bütün çalışması boyunca bunun neden mümkün olmadığı üzerine argümanlar geliştirmektedir.

Öncelikle Wael Hallaq'a modern devlet paradigmasının “İslami yönetim biçimi” (İslami düşünüş ve yaşayış demek daha doğru) ile uyumlu olmayan boyutlarını detaylı bir biçimde ortaya koyması açısından teşekkür etmek gerekir. Pek çok ülkede uygulanan pratiğin, pek çok Müslüman düşünürün zihninde olan “İslam devleti” düşüncesinin, modern ve ulus-devlet olgusunun farklı versiyonları olduğunu gözlemlemek maalesef zor değildir. Modern devletin konumlanma, meşruiyet, vatandaşlık, ulusal çıkar gibi üretim ve ilişki biçimleri kuşkusuz İslami düşünce biçiminden farklıdır.

Bununla birlikte Hallaq'ın kitabında uzunca üzerinde durduğu modern devlet eleştirisi fazla bilinmedik ve yeni bir şey değildir. Modern devlet üzerine oturduğu postula Batı'da da Doğu'da da pek çok düşünür tarafından uzun zamandır eleştirilmektedir. Ben de bu bağlamda siyaset bilimi sözlüğümde örneğin Aydınlanma kavramını kapsamlı bir biçimde eleştirmiştim (Bülbül, 2020: 81).

Diğer taraftan Hallağ, çalışmasında modern devletten daha çok ulus devlet eleştirisi yapmaktadır. Çoğu kez örtüşse de modern devlet ile ulus-devleti ve bunlara yönelik eleştirileri birbirinden ayırmak gerekir. Modern devlet her durumda ulus-devlet olmak durumunda değildir. Kıta Avrupa'sında daha çok ulus-devlet formu gelişmişken, Anglo Sakson dünyasındaki devletleri modern devlet olarak tanımlamakla birlikte ulus-devlet olarak tanımlamak zordur. Diğer taraftan küreselleşme süreçleri ile ulus-devlet biçimi belirli oranda aşılırken, bunu modern devlet formu için söyleyebilmek henüz zordur.

Hallağ “İslami yönetim biçimi”ni, çalışmasının neredeyse tamamında, modern devlet merceğinden görmekte/değerlendirmektedir. Ona göre “İslami bir devlet hiçbir zaman var olmadı. Devlet Moderndir” (s. 96). Bugünün dünyasında tecrübe edilen haliyle modernite de modern devlet de Batıya özgüdür. Ama devleti sadece modern görüp, onu Batıya özgü görmek sorunlu bir yaklaşımdır. Modern devlet, devlet formlarından sadece birisidir ve tarihseldir. Yapılması gereken modern devleti veri kabul edip ve onu devletin tek formu görmek değil, tersine İslami ve insani yönetim biçimleri üzerinden modern devlet eleştirisi yapmaktır. Değilse, Hallağ'ın, Fukuyama'nın, Tarihin Sonu tezine benzer şekilde (Fukuyama, 1992), modern devletin aşılamayacağına olan inancı, küreselleşme yaklaşımından da çıkarılabileceği gibi adeta kutsal bir inanca dönüşüyor. Oysa tarihin mezarlığı, bir dönem aşılabilir görünen inanç ve formalarla doludur.

Kaldı ki modernliğe toptan karşı çıkmak reddiyeci, total ve radikal bir yaklaşımdır. Çoğu kez toptan reddiyeci yaklaşımlar, mümkün olanı imkansızlaştırmanın ötesinde bir işlev görmezler. Ve yine çoğu kez, bu tür radikal yaklaşımlar, makul ve mümkün olanı ortadan kaldırmak için destekleniyor da olabilirler.

Diğer taraftan Hallağ, çalışmasında “İslami yönetim biçimi”nden ne anladığını bütün açıklığıyla ortaya koymuş değildir. Eserde İslami yönetim biçimini daha çok şeriatla, İslam hukuku ile açıklama yaklaşımı ağır basıyor. Oysa şeriat İslam'ın tamamı değil, bir rüknü, bir kısmıdır.

Çalışmada, dikkat çeken bir başka husus, adalet, ehliyet, istişare, itaat gibi İslami yönetim biçiminin temel ilkelerine pek değinilmemesidir.¹

1) Tartışmanın detayı için bkz Bülbül, K. 2019: 325 vd.

Benim de paylaştığım şekilde, temel ilkeleri var olduktan sonra, hep sabit kalan bir İslami yönetim biçiminin olmadığı, bu nedenle tekil bir İslami yönetim biçiminden değil, çoğul İslami yönetim biçimlerinden bahsedilebileceği fikrine Hallaq'ın çalışmasında rastlayamadım. Böyle bir perspektif olmayınca, Hallaq'ın, değişmeyen, hep aynı kalan bir İslami devlet fikrine sahip olduğu algısı ortaya çıkıyor sanki. İslami devlet hiçbir zaman var olmadı” ifadesi de bu algıyı destekliyor. Çünkü, böyle bir bakış, herhalde, ancak temel ilkelere uyulduktan sonra İslami yönetim biçimlerinin, daha doğrusu Müslümanların sahip olduğu bütün devlet yönetimlerinin mubah olduğu fikrinden değil, teorik olarak varsayılan bir İslami devlet fikri üzerinden temellendirilebilir.

Eserde, temel olarak, modern devlet, onun üzerine oturduğu temel kabuller, modern devletin sahip olduğu imkanlar, kısaca modern devlet he-yulası aşırı büyütülerek, Müslümanların bu paradigma karşısındaki teorik ve pratik çaresizlikleri vurgulanarak İslami devletin imkansızlığı vurgulanmaktadır. İslami devletten kasıt, değişmeyen, prototip, çağlar üstü kalan bir yönetim biçimi ise, böyle bir iddia zaten köksüz ve yapılmaması gereken bir iddiadır. İslam'ın da böyle bir iddiasının olduğunu söylemek güçtür. Burada yapılması gereken, bir heyülayı/paradigmayı büyüterek Müslümanların devletle ilgili çabalarını/arayışlarını imkânsız görmek değil, hayatın her alanını olabildiğince İslami pratiklerle doldurmak için yol aramaktır. Mecellenin çok bilinen bir kuralını hatırlatmak gerekirse, bir şeyin tamamı elde edilemiyorsa, tamamı terk edilmez.

Ayrıca modernite, küreselleşme, sosyalizm, kapitalizm, post-modernite, post-truth vd, koşullar ne olursa olsun, hiçbir koşul Mekke cahiliye döneminin koşullarından daha ağır olamaz. O dönemin en ağır koşullarında bile İslam sözünü söyleyebilmiş, dönüşümü sağlayabilmişse, başka koşullarda, İslam'ın yönetim biçimini de içerecek şekilde, herhangi bir pratiğinin mümkün olmadığını söylemek, Müslümanca bir düşünüş olmasa gerekir. En ağır koşulları içeren Mekke toplumunda bile İslam, güzelliğini ortaya koyabilmişse, koşullar ne olursa olsun, her toplumda, iman varsa imkân da vardır.

‘İmkânsız Devlet’in, yazarın niyetinden bağımsız olarak, Batılı belirli merkezlerde çok takdir görmesinin, bireysel/ahlaki alan dışında, siyaseti de içerecek şekilde, İslami prensiplerin, içinde yaşanan modern dönemde

mümkün olmadığı, bu nedenle bir anlam da ifade etmediği yaklaşımı ile ilgili olup olmadığının değerlendirilmesi bu makalenin kapsamı dışındadır.

Hallaq'ın küreselleşme konusundaki tutumu ise ideolojiktir. Küreselleşmeyi zengin ve güçlü devletlerin bir projesi olarak görmektedir. Hallaq bu yaklaşımı ile Müslüman ve sosyalist dünyada egemen olan ezberi tekrar etmektedir. Bugün geldiğimiz noktadan bakıldığında tam bir yanılığın içinde olduğu söylenebilir. Çünkü bugün küreselleşmeden en fazla kazançlı çıkan ülkeler zengin Batılı ülkeler değil, Çin, Hindistan, Brezilya, Türkiye gibi batılı ve zengin olmayan ülkelerdir. Bu nedenle, ABD Başkanı Trump BM Genel kurulunda yaptığı konuşmada, Hallaq gibi ideolojik bir tutum takınmış ve küreselleşmeyi ideoloji göyerek “küreselleşme ideolojisine karşıyım” demişti (Bülbül, 2018).

Hallaq'ın, yönetim alanında imkansızlığa dikkat çekerken, eserinin son kısmında yaptığı ahlak vurgusu, bu imkansızlığı ahlaki alanda aşma çabası olarak görülebilir. Son zamanlarda bazı yazarlarca ahlak vurgusu çok fazla yapılıyor. Bu vurgu elbette son derece önemli. Ahlaki bir bakış, duruş, davranış geliştiremeyen bir hareketin, İslami bir hareket olması zaten mümkün değildir. Belki de bu nedenle Türkiye’de Millî Görüş Hareketinin lideri Necmeddin Erbakan “önce ahlak ve maneviyat” demişti.

Ama ahlak vurgusundan anlaşılana, İslam'ı hayatın her alanında mümkün kılma arayışından vazgeçip sadece ahlaki çalışmaları incelemek ve gerekirse daha sonra diğer alanlara geçmekse, bu yaklaşım doğru olmasa gerek.

Hız. Peygamber bir taraftan tam bir ahlaki örnek iken, sahabelerini bu şekilde yetiştirirken diğer taraftan İslam'ı hayatın her alanında mümkün kılmak için yoğun bir ceht/mücadele içinde idi. Rahmetli Başbakan Erbakan da “önce ahlak ve maneviyat” demiş ama sadece orada kalmamıştı. Siyasetten ekonomiye, kültürden medyaya hayatın her alanında kapsamlı bir vizyon ve irade koyamayan bir hareketin sadece ahlaki çabalarla ayakta kalması zaten düşünülemez. Diğer alanlarla desteklenmemiş/kuşatılmamış ahlaki üretimler de uzun süre ayakta kalmaz.

Batıdaki çalışmalarda, diğer alanları ihmal edip, sadece ahlakı öne çıkaran yaklaşımların öne çıkması, Batı paradigmasının, kendisi karşısında,

başka bir çıkış yolu sunmamasından mı kaynaklanmaktadır? Bu soru ciddi-
yetle değerlendirilmelidir.

Hallaq'ın çalışmasında İslam medeniyeti pratiğine fazla bir atıf da söz
konusu değildir. Ziyaüddin Serdar'ın Cenneti Arayan Adam'ında (Serdar,
2018)² ve Batıda yaşayan pek çok entelektüel'de olduğu gibi Hallaq'ın çalış-
masında da Türkiye ve Osmanlı-İslam pratiği neredeyse hiç bulunmamak-
tadır. Oysa ailesinin ve kendisinin, Müslüman bir ülkede asırlarca Hristi-
yan kalmasını mümkün kılan Osmanlı-İslam pratiğiydi.

Çalışma kuşkusuz entelektüel bir çalışma olarak çok değerlidir. Bununla
birlikte bu çalışma da Müslümanların uzun yüzyıllara sâri medeniyet pra-
tiğini, bu pratiğin son örneği olan Osmanlı-İslam yaşanmışlığını, 200 yıldır
başardıkları ve başaramadıkları ile, İslam-batı-demokrasi-insan hakları gibi
çağdaş tartışmaların en fazla yapıldığı Türkiye gibi ülkelerin tecrübesini
görmeyen çalışmaların Müslümanlara pek fazla bir mesafe kat ettiremeye-
ceği yargımı güçlendirici niteliktedir.

KAYNAKÇA

- Bülbül, K. (2018). <https://www.trt.net.tr/azerbaycan/proqram/2018/09/18/ice-kapanan-ba-ti-kuresellesen-dunya-1052031> (Erişim tarihi: 20.02.2022).
- Bülbül, K. (2019). Siyaset bilimi: Kavramlar, kurumlar, ideolojiler. Adres Yayınları.
- Bülbül, K. (2020). Siyaset bilimi sözlüğü. Adres Yayınları.
- Bülbül, K. (2022). Ziyaüddin Serdar'ın "Cenneti Arayan Adam" kitabının çağrıştırdıkları. Ci-
hannüma Dergi, Sayı 8, <http://www.cihannuma.org/cihannumadergi/9/index.html>
- Fukuyama, F. (1992). The end of history and the last man. The Free Press.
- Hallaq, W. (2020). İmkansız devlet: Modern çağda bir İslam devleti niçin mümkün değildir",
Babil Kitap.
- Serdar, Z. (2018). Cenneti arayan adam. Mahya Yayınları.

---

2) Bu kitaba dair eleştirel bir değerlendirme için bkz Bülbül, K. 2022.